

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ФАНЛАР АКАДЕМИЯСИ
ХОРАЗМ МАЪМУН АКАДЕМИЯСИ**

**“ТАБИЙ ФАНЛАР РИВОЖЛАНИШИНИНГ
ЗАМОНАВИЙ ТАМОЙИЛЛАРИ”**

**мавзусидаги республика илмий-амалий анжуман
МАТЕРИАЛЛАРИ**

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ФАНЛАР АКАДЕМИЯСИ
ХОРАЗМ МАЪМУН АКАДЕМИЯСИ**

**“ТАБИЙ ФАНЛАР РИВОЖЛАНИШИНИНГ
ЗАМОНАВИЙ ТАМОЙИЛЛАРИ”**

мавзусидаги республика илмий-амалий анжуман

МАТЕРИАЛЛАРИ

(2021 йил 14-15 октябрь, Хива шаҳри)

КБК 20

Т 12

“Табиий фанлар ривожланишининг замонавий тамойиллари” [Матн]: конференция тўплами. - Хива, Хоразм: Хоразм Маъмун академияси, 2021.-170 б.

КБК 20

УДК 50

Анжуманда кўзланган асосий мақсад республикамизнинг етакчи мутахассислари, фермер хўжалик раҳбарлари, тадқиқотчи – изланувчилар, олий ва ўрта махсус ўқув юртларининг талабалари ҳамда шу соҳа ходимлари ўртасида ўзаро тажриба ва фикр алмашиши ҳисобланади.

Тўпلامда сўнги йилларда республикамизда табиий ресурслардан оқилона фойдаланиш, ўсимликишунослик, ўрмон хўжалиги ва агрономияда замонавий технологияларни қўллаш, тупроқ унумдорлигини ошириш, кимё, биология, экология, тупроқшунослик ва қишлоқ хўжалиги соҳаларида фан-таълим интеграциясини янада ривожлантириши каби долзарб муаммоларнинг муҳокамалари келтирилади. Жумладан, биология соҳасидаги илмий тадқиқотлар натижалари, гўза селекцияси ва уруғчилиги, галла ва донли экинлар агробиологияси, полизчилик соҳасидаги янгиликлар, табиатни муҳофаза қилиш, қишлоқ хўжалигини рақамлаштириши, доривор ўсимликишунослик ҳамда қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқаришида ресурс тежамкор технологияларига оид материаллар киритилган.

Тўпلام биология, атроф-муҳит муҳофазаси ва қишлоқ хўжалиги соҳасида фаолият юритаётган, илмий тадқиқотлар олиб бораётган олимлар, таянч докторантлар, мустақил изланувчилар, магистрлар ва мутахассислар учун мўлжалланган.

Конференция ташкилий қўмитаси:

Масъул муҳаррир:

И.И.Абдуллаев – б.ф.д., проф.

Таҳрир хайъати:

Ш.Б.Хасанов – к.ф.н., кат.и.х.

Р.Р.Мадаминов – б.ф.ф.д (PhD)

Д.Р. Рузметов – г.ф.н., кат.и.х.

Н.У.Хамраев – б.ф.ф.д (PhD)

Ф.Жуманиязов – к-х.ф.ф.д (PhD)

З.П.Ражабов – к-х.ф.ф.д (PhD)

Ж.С.Дўсчанов – б.ф.ф.д (PhD)

У.Қ.Абдурахимов – кат.и.х.

Тақризчилар:

Ғ.М.Сатилов – к-х.ф.д., проф.

С.Х.Бабаджанова – б.ф.н., доц.

Ушбу анжуман материаллари Хоразм Маъмун академияси илмий кенгашида (баённома №9 2021 йил, 7-сентябрь) муҳокама қилинган ва чоп этишига тавсия этилган.

ISBN – 978-9943-7304-4-1

© “Табиий фанлар ривожланишининг замонавий тамойиллари” мавзусидаги республика илмий-амалий конференцияси, 2021 йил

© Хоразм Маъмун академияси ноширлик бўлими, 2021 йил

МУНДАРИЖА

Кириш сўзи 7

I. БИОЛОГИК ФАНЛАРНИНГ ЮТУҚЛАРИ, МУАММОЛАРИ ВА ИСТИҚБОЛЛАРИ

1. Абдуллаев И.И., Досчанова М.Б., Рўзметов Р.С. ТЕРМИТЛАР ҲАЁТИ БИЛАН БОҒЛИҚ БЎЛГАН ЗАМБУРУҒЛАР 9
2. Ахмедова М.Ш., Медетов М.Ж. ЎЗБЕКИСТОНДА ОДОНАТАФАУНАНИНГ ЎРГАНИЛИШ ҲОЛАТИ 14
3. Ешмуратов А.Я., Юсупова А.С., Реймов Қ.Д., Сейтмуратов А.Қ. ШИМОЛИ-ҒАРБИЙ ЎЗБЕКИСТОН ВИЗИЛДОҚ ҚЎНҒИЗЛАРНИНГ ФАУНАСИ 17
4. Зайнитдинова Д.Ш., Кахоров Б.А. ИММУНОМОДУЛИРУЮЩАЯ ТЕРАПИЯ В КОМПЛЕКСНОМ ЛЕЧЕНИИ ПРИ ЗАБОЛЕВАНИЙ ВНУТРЕННИХ ОРГАНОВ 20
5. Кахоров Б.А., Ачилов Р.Х., Рахимов Х.А. ВЛИЯНИЕ НА ИММУНУЮ СИСТЕМУ БИОСТИМУЛЯТОРОВ ИЗ ПЕПТИДНЫХ СОЕДИНЕНИЙ ПРИ ЭКСПЕРИМЕНТАЛЬНОМ ГЕПАТИТЕ 23
6. Мадаминов Д.К., Халиллаев М.М. МОДИФИКАЦИЯ АКРИЛОНИТРИЛА С ПРОИЗВОДНЫМИ МЕТАКРИЛОВОЙ КИСЛОТЫ 26
7. Матмуратов Б.Я., Хамраев Н.У., Мадрахимова С.Д., Матчанов А.Д., Эшчанов Э.У. АДЕНИННИНГ ГЛИЦИРРИЗИН КИСЛОТАСИ МОНОАММОНИЙЛИ ТУЗИ БИЛАН СУПРАМОЛЕКУЛЯР КОМПЛЕКСЛАРИНИ ОЛИШ 29
8. Ражабов З.П., Жуманиязов А., Абдурахимов У.К., Атажанов А.Х. НАУЧНО-ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИЕ РАБОТЫ ПО СОХРАНЕНИЮ БОЛЬШОГО И МАЛОГО АМУДАРЬИНСКИХ ЛОПАТОНОСОВ НА ТЕРРИТОРИИ ХОРЕЗМСКОЙ ОБЛАСТИ 31
9. Халиллаев М.М., Мадаминов Д.К. МОДИФИКАЦИЯ ПАН ВОЛОКОН КАРБАМИДОМ 36
10. Холлиев А.Э., Тешаева Д.Р. ТУПРОҚ ШЎРЛАНИШИ ВА КУЗГИ БУҒДОЙ НАВЛАРИНИНГ АЙРИМ ФИЗИОЛОГИК ХУСУСИЯТЛАРИ 38
11. Холлиев А.Э., Фозилов Ш.М. ЎСИМЛИК БАРГ САТҲИНИ АНИҚЛАШ УСУЛЛАРИНИНГ СОЛИШТИРМА ТАҲЛИЛИ 42

12. Хўжамшукуров Н.А., Рўзметова Н.К. ҲАШАРОТЛАРГА ҚАРШИ БИОЛОГИК КУРАШ ОЛИБ БОРИШДА ТАБИИЙ БИОИНСЕКТИЦИД *METARHIZIUM ANISOPLIAE* ЭНТОМОПАТОГЕН ПРЕПАРАТИНИНГ РОЛИ 49
13. Хўжамкулова М.Ж. ИММУНОЛОГИЧЕСКИЙ СТАТУС СПОРТСМЕНОВ ПРИ ФИЗИЧЕСКОМ НАГРУЗКЕ 51
14. Otaev O., Azatova G., Ro`zmetov R. NINABARGLI DARAXTLARDA SHIRA BITLARINING TARQALISHI 54
15. O`ralov J.S., Boboxo`jayeв Sh.U., Sanamyan M.F. TURLARARO ALOHIDA XROMOSOMASI ALMASHGAN GIPOANEUPLOID F1 DURAGAY O`SIMLIKLARINING CHANG PUSHTLILIK TAHLILI..... 56
16. Polvonov B.X., Qambarov S.S. ISSIQXONA SHAROITIDA YETISHTIRILADIGAN LIMON DARAXTLARNING FITONEMATODALARNI O`RGANISH 59

II. ДОРИВОР ЎСИМЛИКШУНОСЛИК СОҲАСИНИНГ ИСТИҚБОЛЛАРИ

1. Абдурахимов У.К., Бабаджанова С.Х., Атажанов А.Х., Илёсов А. ХОРАЗМ ВИЛОЯТИ ШАРОИТИДА РАСТОРОПША – *SILYBUM MARIAMUN (L.)* НАВЛАРИНИНГ АЙРИМ ФИЗИОЛОГИК ХУСУСИЯТЛАРИ 63
2. Абдурахимов У.К., Хамраев Н.У., Бабаджанова С.Х. РАСТОРОПША – *SILYBUM MARIAMUN (L.)* ЎСИМЛИГИ НАВЛАРИДА АМИНОКИСЛОТАЛАР МИҚДОРИНИ ҚИЁСИЙ ЎРГАНИШ 68
3. Абдурахимов У.К., Атажанов А.Х., Жуманиязов А., Илёсов А. ФЛАВОНОИДЛАР САҚЛОВЧИ АЙРИМ ДОРИВОР ЎСИМЛИКЛАРНИНГ ХОРАЗМ ВИЛОЯТИ ТУРПРОҚ-ИҚЛИМ ШАРОИТИДА ЎСИШИ ВА РИВОЖЛАНИШИ 74
4. Кахоров Б.А., Тўхтаева М.Ф. ДОРИВОР ЎСИМЛИКЛАРДАН ОЛИНГАН ЭРИТМАЛАРНИНГ ИММУН ТИЗИМИГА ВА ГЕМОПОЭЗГА ТАЪСИР МЕХАНИЗМИ 78
5. Халимова Ш.Э. БУҲОРО ШАҲРИ ШАРОИТИДА АЙРИМ ДОРИВОР ЎСИМЛИКЛАР ИНТРОДУКЦИЯСИ 83
6. Худайберганов Н.А., Тўхтаев Б.Ё. ХОРАЗМ ВИЛОЯТИ ТУПРОҚ-ИҚЛИМ ШАРОИТИДА *MATRICARIA CHAMOMILLA L.* ВА *CALENDULA OFFICINALIS L.* НИНГ ИНТРОДУКЦИОН БАҲОЛАШ 87

7. Шомуродов Х.Ф., Ҳайитов Р.Ш., Абдураимов О.С. БУХОРО ВИЛОЯТИНИНГ АСАЛ-ШИРАЛИ ЎСИМЛИКЛАРИ 91
8. Шомуродов Х.Ф., Ҳайитов Р., Саитжанова У.Ш. ХОЗЯЙСТВЕННО-ЗНАЧИМЫЕ РАСТЕНИЯ БУХАРСКОЙ ОБЛАСТИ 95
9. Jumaniyozov J.O., To'xtaev B.Y. ILDIZROYALI DORIVOR O'SIMLIK (QALAMPIR YALPIZ) 99

III. ҚИШЛОҚ ХЎЖАЛИГИНИ РАҚАМЛАШТИРИШ ШАРОИТИДА АГРОНОМИЯНИНГ ЗАМОНАВИЙ МУАММОЛАРИ

1. Досчанов Ж.С., Юсупова С.К., Бобожонова Х.М., Нориманова Г.К. ТРИТИКАЛЕ- КЕЛАЖАК ҒАЛЛАСИ 101
2. Жуманиязов Ф.К. ХОРАЗМ МАЪМУН АКАДЕМИЯСИДА ЯРАТИЛГАН ҒЎЗАНИНГ ЯНГИ ИСТИҚБОЛЛИ НИЯТ НАВИ..... 104
3. Усманов Р.М., Мадаминов Р.Р. ХОРАЗМ ВИЛОЯТИ ШАРОИТИДА ТУПРОҚ ШЎРЛАНИШИНИНГ КУЗГИ БУҒДОЙ ҲОСИЛДОРЛИГИГА ТАЪСИРИ 108
4. Матмуратов Б.Я., Хамраев Н.У., Мадрахимова С.Д., Матчанов А.Д., Эшчанов Э.У. СУПРАМОЛЕКУЛЯР КОМПЛЕКСЛАРНИНГ БОШОҚЛИ ДОН ЭКИНЛАРИ ТАРКИБИДАГИ КЛЕЙКОВИНА МИҚДОРИГА ТАЪСИРИНИ ЎРГАНИШ 112
5. Хамраев Н.У., Усаров З.И., Абдурахимов У.К., Досчанов Ж.С., Нурметова Ф.Р. МАҲАЛЛИЙ АРПА НАВЛАРИ ДОНИНИНГ ТЕХНОЛОГИК СИФАТ КЎРСАТКИЧЛАРИ 114
6. Халикова М.Б., Матякубова Э.У. ҒЎЗАНИНГ ЖАҲОН КОЛЛЕКЦИЯСИДА МАВЖУД ИНГИЧКА ТОЛАЛИ НАМУНАЛАРНИ ЧАТИШТИРИБ ОЛИНГАН F2 ЎСИМЛИКЛАРДА ТЕЗПИШАРЛИКНИНГ ИРСИЙЛАНИШИ 117
7. Эргашев О.Р., Аликулов Э.О., Жуманиязов Ф.К. ТУРЛИЧА ҲУДУД ВА ШАРОИТЛАРДА ПАРВАРИШЛАНГАН ЎРТА ТОЛАЛИ ҒЎЗА ШАКЛЛАРИНИНГ МИНГ ДОНА ЧИГИТИ ОҒИРЛИГИ КЎРСАТКИЧЛАРИНИ ҚИЁСИЙ ФАРҚЛАНИШИ 121
8. Borasulov.A., Sadullaev.S.M., Xalimova.M.O'., Boltayev M.A., Matyokubov M.M. QOVUNNING SAXOVAT NAVINI URUG' UNUVCHANLIGI 124
9. Ibragimova N.M., Muradova S.S., Sharipova M.Yu. KARTOSHKANI SAQLASHDA BIOPREPARATLARDAN FOYDALANISH 126

10. Turaev S.A., Ismoilov O.S. KARTOSHKANING ERTAGI MUDDATDA EKILGAN KLON VA LINIYALARINI TAQQOSLAB SINASH BOG'CHASIDA EKIB ISTIQBOLLI ERTAPISHAR NAMUNALARINI AJRATIB OLISH 129
11. Xalimova.M.O'., Sadullaev.S.M., Borasulov.A. Matyokubov M.M., Boltayev M.A. XORAZM QOVUNLARINING ISTIQBOLLI NAV NAMUNALARI 132

IV. ЭКОЛОГИЯ ВА ТАБИАТДАН ФОЙДАЛАНИШДА РЕСУРСТЕЖАМКОР ТЕХНОЛОГИЯЛАР

1. Болтаева З.А. ҒЎЗАНИНГ АЙРИМ ФИЗИОЛОГИК КЎРСАТКИЧЛАРИГА ЭКОЛОГИК ОМИЛЛАР ТАЪСИРИ 135
2. Дурдиев Н., Маматқулова Л. ГЛОБАЛ ИҚЛИМ ЎЗГАРИШИ ШАРОИТИДА СУВ РЕСУРСЛАРИДАН САМАРАЛИ ФОЙДАЛАНИШ 138
3. Жуманиязов А. ТАБИАТНИ МУҲОФАЗА ҚИЛИШДА МИЛЛИЙ БОҒЛАРНИНГ АҲАМИЯТИ 143
4. Мадаминов Р.Р. РЕСУРС ТЕЖАМКОР ТЕХНОЛОГИЯЛАРИ АСОСИДА ҒЎЗА ЕТИШТИРИШ 148
5. Ражабов З.П., Абдурахимов У.К., Атажанов А.Х. БИОЭКОЛОГИЯ БОЛЬШОГО АМУДАРЬИНСКОГО ЛЖЕЛОПАТОНОСА (*PSEUDOSCAPHIRHYNCHUS KAUFMANNI*) 151
6. Ражабов З.П., Атажанов А.Х. РЕДКИЙ И ИСЧЕЗАЮЩИЙ ВИД РЫБЫ – БОЛЬШОЙ И МАЛЫЙ АМУДАРЬИНСКИЙ ЛЖЕЛОПАТОНОС 154
7. Turaev S.A., Ismoilov O.S. TAKRORIY EKISH MUDDATLARIDA KARTOSHKA NAV NAMUNALARINI GENOFONDINI O'RGANISH VA VOYITISH 157

V. ТАБИЙ ФАНЛАРНИ ЎҚИТИШДА ФАН ВА ТАЪЛИМ СИФАТИ ВА ИНТЕГРАЦИЯСИ

1. Мухаммедов С.Б., Исақов Х., Мамарахмонов Ғ., Асқаров И.Р. ПЕДАГОГИК ТЕХНОЛОГИЯЛАР ЁРДАМИДА “АММИАКЛИ СЕЛИТРА” ИШЛАБ ЧИҚАРИШ МАВЗУСИНИ ТУШИНТИРИШ..... 161
2. Набиев Ў.А., Мамарахимов О., Братус А., Қориева Д. ЭКОЛОГИК БИЛИМ ВА КЎНИКМАЛАРНИ ШАКЛЛАНТИРИШДА ПЕДАГОГИК ТЕХНОЛОГИЯЛАР ВА АНАНАВИЙ ДАРС УСУЛЛАРИНИ БИРГАЛИҚДА ҚЎЛЛАШ 165

IV. ШЎБА. ЭКОЛОГИЯ ВА ТАБИАТДАН ФОЙДАЛАНИШДА РЕСУРСТЕЖАМКОР ТЕХНОЛОГИЯЛАР

ВВЗАНИНГ АЙРИМ ФИЗИОЛОГИК КВРСАТКИЧЛАРИГА ЭКОЛОГИК ОМИЛЛАР ТАЪСИРИ

Болтаева З.А.

Бухоро давлат университети

Бугунги кунда қурғоқчил шароитга мослашган ғўза навларини етиштириш муҳим муаммолардан бири ҳисобланади. Мамлакатимизда пахта етиштириш, уни қайта ишлаш, жаҳон бозоридаги рақобатбардошлилигини ошириш, янги районлаштирилган ва истиқболли, тезпишар, серҳосил, тола ва чигит сифати юқори, касаллик ва ҳашаротларга чидамли, вилоятларнинг табиий тупроқ-иқлим, мелиоратив шароитларига мос келадиган, ғўза навларини парваришлаш, агротадбирларини ишлаб чиқиш ҳамда илмий асосланган деҳқончилик тизимига киритиш пахтачиликни ривожлантиришнинг асосий мезонидир.

Маълумки, табиатда кузатилаётган глобал экологик ўзгаришлар, ноқулай стресс омилларнинг кучайиб бораётганлиги, ўта юқори ҳарорат, қурғоқчилик, шўрланиш ва бошқа омиллар узок давом этаётганлиги қишлоқ хўжалигига, хусусан пахтачиликка жуда катта зарар келтираётганлиги ҳар бир вилоят тупроқ-иқлим шароитларига мос, ноқулай шароитларга чидамли ва мослашувчан ғўза навларини танлаш ва тўғри жойлаштириш ҳозирги куннинг долзарб вазифаларидан бири ҳисобланади.

Ҳудудларда ўсадиган ўсимликларнинг сув алмашинуви ва сув таъминоти масалалари, шунингдек, қурғоқчилик, шўрланиш ва юқори ҳароратнинг салбий таъсири ҳозирги вақтгача етарли даражада ўрганилмаган. Ушбу муаммони ўрганишнинг ўзига хос қийин томонлари шундан иборатки, бунда ўсимликларга бу каби стресс омиллар кўпинча биргаликда таъсир қилади. Тупроқда тўпланган тузлар тупроқ эритмасининг осмотик босимини оширади, қурғоқчилик эса илдиз тизими орқали сувнинг киришини қийинлаштиради, юқори ҳарорат ва гармсел шамоллар физиологик ва биокимёвий жараёнларни ўзгартириб, ўсимликлар танасида сув танқислигини келтириб чиқаради[1].

Ноқулай экологик омилларнинг энг кучли салбий таъсири ғўзанинг сувга бўлган талабчан – критик даври, яъни гуллаш босқичига тўғри келади. Айтиш мумкин, шу пайтларда тупроқда сув етишмаслиги тупроқ шўрланиши ва юқори ҳаво ҳарорати биргаликда ғўзада келадиган физиологик ва биокимёвий

жараёнларга салбий таъсир қилиши оқибатида ҳосил салмоғи ва унинг сифат кўрсаткичлари пасаяди. Шунинг учун ҳам бундай ноқулай омиллар таъсирига чидамли бўлган ғўза навларини муайян тупроқ ва иқлим шароитларидан келиб чиққан ҳолда районлаштириш муҳим аҳамиятга эга [2].

Изланишларнинг объекти сифатида ўрта толали ғўза навлари гуруҳига мансуб бўлган Бухоро-8, Бухоро-102, Бухоро-10, Султон ва Андижон-35 навларидан фойдаланилди. Ҳозирги вақтда ушбу навлар республикамизнинг қатор вилоятларида кенг майдонларга экилмоқда. Тажрибалар давомида вилоятда кенг тарқалган ўтлоқи -аллювиал тупроқлардан фойдаланилди. Бундай тупроқлар Бухоро вилоятининг асосий майдонларини ташкил қилади. Тажрибалар учун олинган тупроқнинг намлиги ва нам сиғими аниқланди. Шу иккала кўрсаткич асосида мўътадил намлик ва қурғоқчил вариантлари ташкил этилди. Шунингдек, тажрибаларда шўрланмаган ва ўртача- кучли даражада шўрланган майдонлар белгилаб олинди. Юқори ҳарорат ва гармсел шамоллар таъсири лаборатория ва иссиқхона шароитидаги тажрибаларда ўрганилди.

Тажрибалар жараёнида ғўзанинг экологик омилларга чидамлилик хусусиятларини ифодалайдиган физиологик кўрсаткичлардан –транспирация жадаллиги, барг ҳужайраларининг тургоцентлик даражаси, ҳужайра ширасининг қуюқлик даражаси ва бошқалар ўрганилди.

Ўсимликлар баргида борадиган транспирация жараёнини аниқлаш уларнинг сув билан таъминлашида катта аҳамиятга эга. Бу кўрсаткич сув алмашинувини характерлайдиган бошқа жараёнлар билан биргаликда ўрганилса, кенгроқ маълумот олиш мумкин. Ўсимликларда кечадиган физиологик ва биокимёвий жараёнларнинг жадаллик даражаси ҳужайра барглариинг тургоцентлик ва ҳужайра ширасининг қуюқлик даражаларига ҳам боғлиқ[3].

Ғўза навларининг ўрганилган назорат вариантларида ўстирилган ўсимлик баргларида вегетациянинг шоналаш босқичидан гуллаш босқичигача транспирация жадаллигининг ошиб бориши қайд этилди. Ушбу боғлиқликни ҳар хил даражада шўрланган ва сув таъминоти ҳар хил бўлган вариантларда ҳам кузатилди.

Тупроқ шўрланиши ва сув таъминоти даражасига боғлиқ ҳолда барча тажриба вариантларда транспирация жадаллиги тупроқ шўрланишининг ошиши ва намликнинг камайиши натижасида ошиб бориши кузатилди. Айни пайтда барг пластинкаларининг қалинлиги камайиб, ҳужайра ширасининг қовушқоқлиги ошиб борди.

Ғўза навларининг гуллаш босқичида барглариинг транспирация жадаллиги ва барг ҳужайраларининг тургоцентлик даражаси кескин пасайди. Айни пайтда ҳужайра ширасининг қовушқоқлиги энг юқори бўлди.

Ўрганилагн барча кўрсаткичлар қиймати тупроқ шўрланиши ва қурғоқчилиги ҳамда юқори ҳарорат таъсири натижасида ҳар хил даражада ўзгари қайд этилди.

Метаболитик сув миқдорининг камайиши ва боғланган сув миқдорининг ошиши кузатилди. Айниқса, тупроқ қурғоқчилиги ва шўрланишнинг биргаликдаги таъсири натижасида барча навларда боғланган сув миқдори мўътадил намликдаги ўсимликлардагига қараганда анча юқорилиги аниқланди.

Ўрта Осиё шароитида деҳқончилик суғоришсиз ривожланмайди. Сув деҳқончиликнинг асосий экологик омили ҳисобланади. Бошқа ташқи омилларга ўхшаш (ҳаво ва тупроқ ҳарорати, тупроқ намлиги) пахтачиликда муҳим аҳамиятга эга. Тупроқ сатҳидан ва ўсимликдан сувнинг буғланиши кўпинча ҳаво намлигига боғлиқ. Айрим ҳолларда ҳаво намлиги юқори ҳарорат ва шамол билан кўшилиб, қурғоқчилик ва гармсел ҳосил бўлишига сабаб бўлади. Бундай экологик вазият ўсимликларнинг физиологик жараёнига салбий таъсир кўрсатади. Шу пайтда ғўзадаги шоналар ва гуллар тўкилади.

Агарда тупроқда нам етарли бўлса, гармсел ўсимликка камроқ таъсир кўрсатади. Умуман олганда ҳаво намлиги ёз мавсумида ғўза учун зарарли омилдир. Кузда кўсақлар очилиш даврида ҳарорат пасаяди, ҳавода намлик кам, гармсел пайдо бўлмайди, кўсақлар очилиши тезлашади. Шу даврда ҳавода нисбий намлик кўпайиб кетса кўсақларнинг очилиши тўхтаб қолади.

Хулоса қилиб айтганда ғўзанинг физиологик кўрсаткичларига абиотик омиллар намлик муҳим рол ўйнайди ва катта таъсир кўрсатади. Шунинг учун ҳам ноқулай муҳит омилларига бардошли ғўза навини етиштириш муҳим вазибалардан биридир. Тадқиқот навларидан Бухоро-8 нави қурғоқчиликка бардошлилиги Бухоро-6, Бухоро-102 навларига нисбатан юқорилиги аниқланди.

Бухоро вилояти шароитида ноқулай экологик (қурғоқчилик, шўрланиш ва юқори ҳарорат) омилларнинг ўрганилагн барча ғўза навлари сув алмашинувига салбий таъсир кўрсатиши аниқланди. Бунда Бухоро-102 ва Бухоро-8 ғўза навларининг ноқулай экологик омилларга нисбатан чидамлилик даражаси юқори эканлиги илмий асосланди. Шўрланган тупроқ ва қурғоқчил ҳамда юқори ҳарорат шароитларида ғўзанинг Бухоро-102 ва Бухоро-8 навларида чидамлилик ва мослашиш даражаси Андижон-35, Бухоро-10 ва Султон навларига қараганда юқорилиги асосланди.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

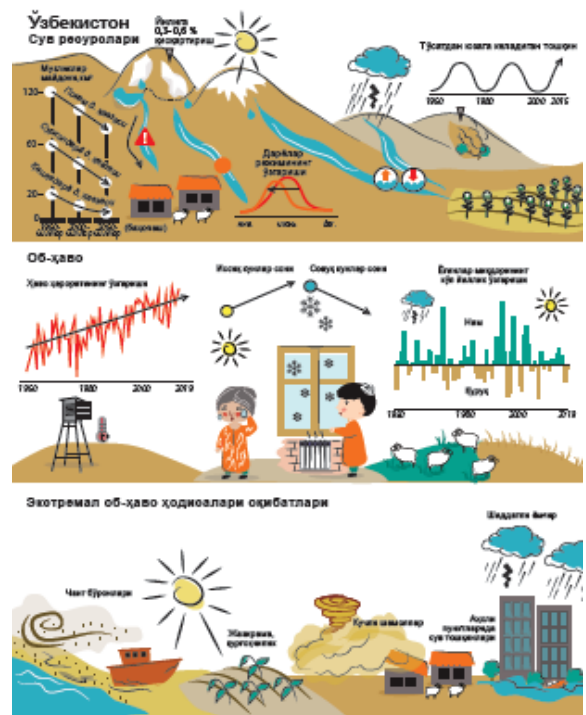
1. Норбоева У.Т., Холлиев А.Э. Ғўза ва бошқа экинларга шўрланиш таъсирининг экофизиологик асослари. –Бухоро: “Бухоро” нашриёти, 2019. – 132 б. (монография).
2. Холлиев А.Э., Норбоева У.Т. Ғўза ва бошқа экинларга қурғоқчилик таъсирининг экофизиологик асослари. –Бухоро: “Бухоро” нашриёти, 2019. – 152 б. (монография).
3. Холлиев А.Э. Ўсимликларнинг ноқулай абиотик омиларга чидамлилиги хусусиятлари.- Бухоро: “Бухоро” нашриёти, 2019. – 130 б. (монография).
4. Аҳмедова Д., Акбаров Р.Ғўза навларига баҳо беришда экологик физиологияни аҳамияти ФарДУ Илмий хабарлар 2016 № 4, 22 б.
5. Аҳмедова Д., Назаров М. “Турли экологик омилларнинг ғўза ўсиб-ривожланишига таъсири” Агро илм 2013 2 (26)

ГЛОБАЛ ИҚЛИМ ЎЗГАРИШИ ШАРОИТИДА СУВ РЕСУРСЛАРИДАН САМАРАЛИ ФОЙДАЛАНИШ

Дурдиев Н., Маматқулова Л.

Пахта селекцияси, уруғчилиги ва етиштириш агротехнологиялари илмий тадқиқот институти

Кириш. Олимлар фикрига кўра, 1901-2012 йилларда ўртача глобал ҳарорат Цельсий бўйича 0,89 даражага кўтарилган. Бу 1400 йил мобайнидаги энг юқори кўрсаткичдир. Хавотирли томони шундаки, бу жараён давом этиши башорат қилинмоқда. Яъни, 2016-2035 йилларда сайёрамизда ҳаво ҳарорати яна 0,3-0,7 даражага кўтарилиши эҳтимолдан холи эмас. Бунинг оқибатида яқин ўн йилликда қиш чилласида ҳарорат 20-30 даража иссиққа кўтарилиши, ёзда эса ҳавонинг совиб кетишини кузатиш мумкин. Энг ачинарлиси, иссиқхона эффекти оқибатида дунё аҳолисини, хусусан сиз-у бизнинг ичимлик сувимиз бўлмиш тоғлардаги музликларнинг захиралари эриши натижасида камайиб боради.

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ФАНЛАР АКАДЕМИЯСИ
ХОРАЗМ МАЪМУН АКАДЕМИЯСИ**

**“ТАБИЙ ФАНЛАР РИВОЖЛАНИШИНИНГ
ЗАМОНАВИЙ ТАМОЙИЛЛАРИ”**

мавзусидаги республика илмий-амалий анжуман

МАТЕРИАЛЛАРИ

Мухаррир: И.Абдуллаев

Техник мухаррир: Ж.Шамуратов

Теришга берилди: 29.08.2021. Босишга рухсат етилди: 07.09.2021
Хажми: 20 б.т. Адади: 50 нусха. Буюртма: № 45-т

Хоразм Маъмун академияси ноширлик бўлими.
Хоразм Маъмун академияси кичик босмахонасида босилди.
Босмахона манзили: Хива шаҳри, Марказ-1.